Шармар Ольга Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Згідно зі статтею 8 Основного Закону в Україні визнається й діє принцип верховенства права. Складовою верховенства права є принцип правової визначеності, основою якого є ідея передбачуваності очікування суб'єктом відносин визначених правових наслідків (правового результату) своєї поведінки, яка відповідає наявним у суспільстві нормативним приписам. В умовах судової реформи необхідно звернути увагу на новації які підвищать ефективність правосуддя. Однією з цих новацій є зміна підходів до формування однакової судової практики, в тому числі при застосуванні та тлумаченні законодавства про кримінальну відповідальність, та надання прерогативи превентивним засобам.

Забезпечення єдності судової практики є одним з головних завдань Верховного Суду (далі – ВС). Так, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 36 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» 2.06.2016 р. ВС забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Згідно зі ст. 27 Цього закону апеляційний суд: аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики відповідні місцеві суди, Верховний Суд (п. 2 ч. 1 ст. 27); надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства (п. 3 ч. 1 ст. 27). Реформування судової системи та зміни до КУ закріпили зміни щодо тлумачення законодавства Конституційним Судом України (далі – КСУ). Згідно зі ст. 150 КУ до повноважень КСУ відноситься: 1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) офіційне тлумачення Конституції України; 3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України. Вважаю за необхідне нагадати, що до зазначених змін п. 2 ст. 150 КУ включав до повноважень КСУ не лише офіційне тлумачення Конституції України, а й законів України. Отже, ст. 150 КУ в новій редакції позбавила КСУ повноважень офіційного тлумачення законів України, в тому числі і положень Кримінального кодексу України. Отже, в теперішній час відсутній орган в судовій владі, який зобов'язаний тлумачити положення закону про кримінальну відповідальність, за винятком, як вже зазначалося ВС щодо однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій.

В Україні створено систему нових органів для боротьби з корупцією. Однак їх діяльність переважно спрямована на виявлення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією. Окрім прагнення особистого збагачення, є інші чинники, які спонукають суддю до корупції, — це недосконале законодавство, яке дозволяє деяким учасникам спорів за сприяння недобросовісних суддів маніпулювати законом. Сучасне законодавство не передбачає можливості проведення перевірок судових рішень, які сторонами не оскаржені, з метою установлення неправосудності цих рішень. Відсутній механізм перегляду таких рішень інакше ніж за заявою чи скаргою самих учасників справи. Недостатня кількість ефективних механізмів забезпечення єдності судової практики може породжувати корупційні ризики. Необхідно зазначити, що за останні роки в Україні щороку суди всіх інстанцій розглядають близько 4 млн. справ і матеріалів. Тобто щоденно ухвалюється в середньому близько 10 тис. судових рішень, які містять тлумачення різноманітних правових норм. Визначальна роль у процесі тлумачення нормативно-правових актів належить саме судді. Відсутність єдності судової практики, зокрема судами першої інстанції, властива для багатьох держав, судова система яких побудована за принципами інстанційної та територіальної юрисдикції судів. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) погоджується з тим, що певні розбіжності в інтерпретації судами одних і тих самих правових норм — це природний наслідок функціонування подібних судових систем. Завдання вищих, верховних судів полягає у врегулюванні суперечливих позицій при тлумаченні, використовуючи ефективні механізми забезпечення узгодженості практики національних судів (наприклад, справа «Зелінський, Прадель, Гонсалез і інші проти Франції», «Тудор проти Румунії», «Шварцкопф і Тауссік проти Чехії»). Тому виникає необхідність у створенні механізмів, які мінімізують розбалансованість судової практики та запобігатимуть зловживанням суддів при прийнятті рішень, що допоможе нівелювати корупційні ризики.

Позиція ЄСПЛ у цьому питанні наступна – судове тлумачення в рішеннях національних судів має відповідати положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод має бути розумним і передбачуваним. Таким чином, єдність судової практики – це реалізація принципу правової визначеності та одна з основних цінностей правової системи. Забезпечення єдності судової практики – завдання найвищої судової установи кожної держави. Про це свідчить позитивний європейський досвід і це підтверджує стала практика ЄСПЛ. У теперішній час для виконання цього завдання ВС користується чи не єдиним дієвим процесуальним механізмом – обов'язковою силою свого правового висновку, який зроблено в рішенні, але він не є судовим прецедентом, який сформувався в англосаксонській правовій сім'ї. Верховний Суд не уповноважений створювати правову норму чи змінювати її. Суд на прикладі конкретного випадку роз'яснює зміст правової норми: як її треба розуміти за наявності тих чи інших

обставин, як вона реалізується на практиці, які наслідки можуть настати. Україна належить до держав романо-германської правової сім'ї. Ми маємо достатньо розвинуту систему нормативно-правових актів і не потребуємо перетворення судової влади на законодавчу, а суддів – у суб'єктів правотворчості. Як наслідок повне запозичення інституту англосаксонського прецеденту буде дещо суперечити нашій правовій системі. У свою чергу, в державах континентального права під судовим прецедентом розуміють інститут усталеної судової практики. Однак уніфікацію судової практики в теперішній час у багатьох питаннях відсутня. Тому позитивним була б розробка механізмів упровадження інституту переконливого прецеденту, який притаманний обом правовим сім'ям і означає те, що судове рішення не має обов'язкової прецедентної сили, проте впливає на практику інших судів з огляду на авторитет суду, який таке рішення ухвалив.

Водночас необхідно зазначити, що до прийняття ЗУ від 2.06.2016 р. правовий висновок ВС України був способом впливу на формування однакової судової практики. Проте цей висновок ВС України робив лише тоді, коли розглядав конкретну справу. Отже, цей суд лише виправляв помилки в правозастосуванні, допущені судами. Завданням ВС України було не лише вирішення конкретної справи як правового спору. Призначення ВС України була головна ідея його діяльності – забезпечення єдності судової практики шляхом здійснення тлумачення правових норм. Внаслідок ліквідації ВС України з порушенням Конституції України відбулося створення нової юридичної установи ВС. У теперішній час ВС повинен мати змогу розглядати справи в процесуальному порядку та виправляти фундаментальні судові помилки в правозастосуванні, які допустили місцеві чи апеляційні суди. Але не менш важливо, щоб єдність судової практики забезпечувалася іншими шляхами та спрямовувалася в правильне русло заздалегідь, тобто до того, як суд помилиться в правозастосуванні.

Аналізуючи судову систему в Україні, Венеціанська комісія у Висновку від 18 жовтня 2010 року № 588/2010 (пункт 31) підкреслила: ідея верховного суду полягає в тому, що такий суд надає прецедентне тлумачення закону і таким чином забезпечує однакове тлумачення закону всіма судами, навіть до того, як розбіжності виникають. ВС повинен мати змогу спрямовувати практику для забезпечення єдності застосування її суб'єктами правозастосування та усувати неоднакове застосування норм, в тому числі і кримінального права. Із цього приводу привертає увагу новація, як інститут консультативного, або преюдиціального запиту. Його особливість у тому, що найвищий у державі суд тлумачить норму права не тоді, коли фактично виправляє судову помилку, а за запитом ще до моменту вирішення справи по суті в суді першої інстанції. Преюдиціальний запит як процедуру передбачено в діяльності Суду Європейського Союзу. Крім того, інститут консультативного запиту впроваджується в діяльності ЄСПЛ. Так, у 2013 р. в рамках заходів з реформи ЄСПЛ Комітет міністрів Ради

Європи схвалив Протокол № 16 до Конвенції. Згідно з цим протоколом надається право національним вищим судам (трибуналам), визначеним самими державами, звертатися до ЄСПЛ із запитами про надання консультативних висновків стосовно принципових питань, пов'язаних із тлумаченням або застосуванням прав і свобод, установлених Конвенцією. Консультативний запит має забезпечити правильну практику, яка буде завчасно сформована. Це дозволить прогнозувати результати судового розгляду будь-якого спору і має стати дієвим засобом боротьби з корупцією в судовій системі. Застосування цього Протоколу запобігатиме порушенню Конвенції на національному рівні та запобігатиме великій кількості звернень громадян до ЄСПЛ. Ця практика є актуальною для нашої держави у зв'язку з тим, що результатами діяльності ЄСПЛ у 2015 р., а саме, серед усіх держав – членів Ради Європи Україна продовжує лідирувати за кількістю звернень. Україна підписала Протокол № 16 ще в червні 2014 р., але з його ратифікацією невиправдано зволікає і як наслідок гальмуються механізми імплементації цієї процедури в національну правову систему.

Однак, у теперішній час ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 2.06.2016 р. Кримінальний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства, Цивільний процесуальний кодекс не передбачають механізму консультативного запиту. Така ситуація негативно впливає на процес застосування, зокрема норм закону про кримінальну відповідальність. Тому, вважаємо за необхідне закріпити процедуру консультативного запиту на рівні закону для правильної кваліфікації злочинів та мінімізації корупційних ризиків.

Шатрава Сергій Олександрович,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ШЛЯХИ УСУНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Специфіка діяльності органів Національної поліції створює можливості для існування суперечливих інтересів – індивіда, соціальних груп, суспільства та самої держави, зіткнення яких в управлінському процесі спричиняє до виникнення різноманітних ризиків. Специфічним видом ризиків в діяльності органів поліції є кадрові ризики, що мають місце під час прийняття управлінських (кадрових) рішень.

Головною проблемою під час проходження служби в органах поліції є те, що недостатньою мірою застосовуються сучасні технології